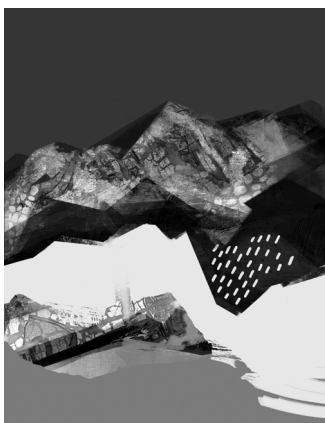

SEBESTYÉN KINGA

A SZEMÉLYKÖZI ÉS AZ EGYÉN- RENDSZER SZINTŰ VISZONYOK REPREZENTÁCIÓJÁNAK ÖSSZETETTSÉGE IGNÁCZ RÓZSA *ANYANYELVE MAGYAR* CÍMŰ REGÉNYÉBEN

Ignác Rózsa a nagyobb léptékű magyarság-románság perspektívájában jelentkező problematikák sorában egy olyan dilemmát is megrajzol, amely szintén az itteni magyarság rétegzettségét mutatja, ezúttal generációs szempontból.

Noha az 1909-ben Kovásznán született Ignác Rózsa tizenkilenc évesen maga mögött hagyja Erdélyt, és családjával Magyarországra emigrál, több műve mellett első regénye, az 1937-ben megjelent *Anyanyelve magyar* című mű is sajátosan erdélyi tapasztalatokat idéz meg. Utóbbi regényben ez olyan intenzitással és rétegzettségben jelentkezik, hogy a művet méltató Kántor Lajos a „jellegzetesen erdélyi könyv”¹ megfogalmazást használja a regény leírására.

Amikor sajátos erdélyi tapasztalatról beszélünk, akkor figyelniük kell arra, hogy ez egyáltalán nem homogén élmény. Ignác Rózsa maga is reflektál az erre való érzékenység szükségességére. Éppen az *Anyanyelve magyar* megszületésének körülményeit felidézve írja *Ikerpályáimon* című önéletrajzi művében a következőket: „Magammal azt beszélgettem ezeken az iskolai írkaoldalakon [azaz naplójában], hogy mennyire hamis, ferde hírei, értesülései, elképzelései vannak a magyarországiaknak – általában – a királyi Románia részévé lett Erdélyben kisebbségi sorsban élőkről. Különösen az ott értelmiségi pályára vágyakozó fiatalokról. [...] De az »én Erdélyemről« valódinak ható írott szót nem olvashattam még. Olyas indulat is ösztökélt –

eleinte csakis naplórásra, hogy hadd mondok én meg a magamét, mert mást, másképpen, úgy éreztem, jobban, átéltebben tudok a húszas évek Erdélyéről, mint azok, akik oly ferdéket cikkeznek vagy mondanak róla.”² A Kolozsváron játszódó cselekményű regény időkeretét az 1927–1928-as iskolaév nagyjából decembertől július végéig tartó időszak adja. Főszereplője a tizennyolc éves, magyar faluból elszármazott Kovács Ilona, aki már román érettségi köteles. Orvosi pályára készülne tovább, az elszegényedett régi kolozsvári dámák kosztos háztartásában él együtt román királyságbeli és régi erdélyi románokkal, egy székely cseléddel, később egy román rendőrségi hivatalnokkal. Ilona osztálytársai között a magyar társak mellett zsidók is vannak, ameddig a politikai helyzet megengedi ezt. A lányokat román és magyar tanárok is tanítják, a román inspektor pedig különös figyelmet fordít Ilonára nemcsak mint nőre, hanem mint asszimilálандó értelmiségire. Már ebből a vázaltszerű felsorolásból is látszik, hogy mennyire összetett a főszereplő helyzete és a világ, amelyben el kell igazodnia.

Még egy gondolat erejéig kitérnék az erdélyi perspektíva sajátos voltára a regényben, ugyanis azt láthatjuk, hogy ennek megítélése kulcsszerepet játszik a regény témáján túl a megírás stílusának értékelésében is. Ismeretes az *Anyanyelve magyar* fogadtatástörténetében a *Nyugatban* megjelent kritika Illés Endre tollából, amely kritika már kezdő soraiban érzékelteti, hogy szerzője elmarasztaló véleménnyel van a regény poétikájáról, nem érzi azt eléggé letisztultnak, inkább az ő szavaival élve, a „botladozó regényalakító szándéknak”³ működését látja benne. Később pedig így fogalmaz: „Hihetetlenül sokféle embert ismer ez a fiatal írónő, s mindegyikről sokat tud. Kitűnő a szeme, remek a memóriája: egy szobára, egy tájra, egy utcatorkolatra, egy ruhára, egy arcszínre épp olyan pontosan emlékezik, mint szavakra, hangsúlyokra, színekre, megrezzenésekre. [...] Megfigyelés közben igen jó érzékkel nem csonkít: gyökerestől emeli ki a növényt. Gyűjtőszenvédély és mohóság van benne, kezéből viszont hiányzik a herbárium, melynek itatóslapjai elszívják a nedveket és megfakítják a színeket.”⁴ Kántor Lajos nem kíván „átsiklani a »regényes fordulatok« grand guignol-megoldásain”,⁵ de tanulmányában mögéje néz ennek a „gyűjtőszenvédélynek”, s nem annyira a túl szabad írói kezet látja benne, hanem rámutat arra, hogy a feldolgozott téma, hogy hiteles legyen a róla való megszólalás, éppen ezt a kicsit mindenhova és mindenkire tekintő, kicsit mindent megmutató megszólalást követelte meg. Hiszen Ilona körül éppen egy olyan Erdély-kontextus létezett, amelynek szereplői és problémái több szálon kapcsolódnak különböző rendszerekhez, például az oktatási rendszerhez, a munkavállalási lehetőségek rendszeréhez, a gazdasági helyzethez, s ezek a kapcsolódások egyszerre szűrődnek át etnikai, nyelvi, társadalmi, generációs, sőt nemi szűrőkön s azok különböző viszonyokat létrehozó kombinációin is. Egyetérthetünk tehát így Kántorral, miszerint az olvasó „nem győző csodálkozni Ignác Rózsa problémaérzékenységén”,⁶ amennyiben észreveszi ennek működését.

Az erre az érzékenységre való felfigyelést megtalálhatjuk mind a korabeli kritikában, mind a későbbi méltatásokban. Fentebb már láthattuk Kántor Lajosnál, de ugyanígy például Vallasek Júlia is „árnyalt társadalmi érzékenységről”⁷ beszél, s közben azt is megjegyzi, hogy „a korábbi konzervatív nemzet- és hazaszemével szembeforduló, dinamikus világszemlélet”⁸ mellett ez is valójában egy egész művésznemzedék, a már Romániában szocializálódott, úgynevezett „második nemzedék” sajátjának tekinthető. Az Én- és Mi-identitás összefüggő változásainak dinamikáját vizsgáló tanulmányában Dani Erzsébet úgy fogalmaz, a re-

gényben „emberek egymáshoz való és az államhatalom súlyát kifejező románsággal való viszonya tárul elénk”.⁹ Vagyis Dani is ennek az egyén és a többségi hatalom rendszerének szintjét letapogató perspektívának a mozgását követi végig az identitásmenedzselés működésére figyelve. A korai megszólalások közül a *Pesti Hírlap* cikkét idézhetjük, mely szerint Ignác Rózsa írásai „finom szellemről és kitűnő megfigyelőképességről”¹⁰ tanúskodnak, vagy Debreczeny Lilit, aki valamivel összetettebben fogalmazva azt mondja a regényről: „A téma nagyvonalúságához képest túlságosan sok az apró mozaikszerű részlet. Viszont itt mutatkozik meg Ignác Rózsa megfigyelőképessége.”¹¹ Ez már felidéri az Illés-féle kritikából kiolvasott, egyszerre értékelő, de bizonyos pontokon elmarasztaló megszólalást.

Gondolatmenetem második részét éppen innen indítanám. Ignác regényének Erdélyében természetesen megjelennek a románok és a magyarok viszonyának nagy ívű konfliktusai, például hogy egyik évben a kisebbségek közül csak három személy ment át az érettségén, ugyanakkor még a kézenfekvőnek tűnő nemzeti vagy etnikai alapú megkülönböztetés sem marad meg ilyen sematikus szinten. A regényben, noha – Leticia szavaival élve – mégiscsak ők „az uralkodó faj”,¹² a románság sem homogén csoportként van megjelenítve, olyannyira nem, hogy ez egy belülről jövő, történelmileg és nem csak földrajzilag meghatározott elkülönítést is mutat. Szintén Leticia emeli ki ugyanis magáról és családjáról a regáti, azaz a Román Királyság területéről származó románokkal ellentétben, hogy: „Mi régi, erdélyi úri románok, mi más légkör vagyunk.”¹³ Továbbá Feri Moldvából küldött levelének leírásai Erdélyen kívüli román területek, nevezetesen Moldva románságáról is összetett képet festenek. A Feri szavaival színromán vidéken, ahol katonáskodása közben valójában mezőgazdasági munkát végeznek, „szép szál, hatalmas szőke parasztok, szlávosan kék szeműek”,¹⁴ ilyen „egységes fajta” dolgoznak velük együtt, míg „főnnebb már csángótelepek vannak”.¹⁵ A magyar oldalon sem beszélhetünk egységes csoportról. Lenka és Minka néni, valamint Nándor bácsi személyében a regény cselekményének idejére már kiöregedett és lecsúszott „őskolozsvári”, a Monarchia idejéből ottmaradt magyarokat vonja be a regény kontextusába a szerző, ezenkívül találkozunk még a székely szereplőkkel (legplasztikusabban a jellemábrázolásban ez Borisnál, a cselédnél jelenik meg), sőt pár sor erejéig Ilona leírásában szilágysági, torockói fiatalok is feltűnnek a főtéren sétálva. Az író mellett az anyaországi magyarokat is megjeleníti, a hangsúlyt arra fektetve, hogy milyen viszonyulásuk az erdélyi magyarok irányában. Így jelenik meg például az egzotizáló perspektíva a budapesti újságíró esetében. Mikor Ilona szarkasztikusan „Kalotaszegi és barcasági Kosztos Ilonaként” mutatkozik be neki, az újságíró így reagál: „Hát ilyen gyönyörű történelmi nevek is csak itt teremnek Erdélyországban!”¹⁶ Mester Ernőnek, a fiatal, eredetileg ügyvédnek készülő fiúnak a szavain keresztül Ignác az elidegenedő s ezért az erdélyieket ha nem is épp vetélytársként, de legalábbis fenyegetést jelentőként tekintő magyarországi magyar attitűdöt is felvillantja: „Nem szeretnek Magyarországon minket erdélyieket. Igen, igen félnek tőlünk, mert tehetségesek vagyunk – írta a pesti rokon.”¹⁷ Mindezen kívül pedig tele van tűzdelve a regény az úgynevezett jó magyar románokkal (ők főleg az átcsatolás előtt is Erdélyben élők, esetenként románt akkor nem is használó románok) és jó román magyarokkal (akik valamilyen szinten, ha látszólagosan is, de asszimilálódtak, vagyis magukévá tették azt az attitűdöt, amit Rebreșcu tanárnő így fogalmaz meg jó tanácsként Ilonának, de rajta keresztül az összes boldogulni akaró magyarnak is: „A te

helyzetekben az a legokosabb, ha egyetemre mégis és vinni akarod valamire, hogy: azt mutassad, ami hasznos, azt csináld, amit muszáj, – azt érezd és gondold, amit akarsz!”¹⁸). A szerző tehát mindkét félre kiterjedően megmutatja annak alulnézetét, amire egyik tanulmányában Ungvári Zrínyi Imre is rámutat, s amit úgy foglalhatunk össze, hogy az egyén tényleges csoportidentitásában a szimbolikus értékek jelentésképző szerepe mellett épp olyan erősen hat az annak a tudásnak a következtében jelentkező érzelmi- és értékteremtődés is, ami arról szól, hogy az egyén tudja, valamilyen csoporthoz tartozik.¹⁹ A regényben alulnézeti a megmutatása ennek, hiszen azt látjuk, hogy bizonyos esetekben (például a jó román magyaroknál és jó magyar románoknál) az egyén érdekei olyan összetett módon kerülnek az érzelmi értékteremtődés mellé, de egyes esetekben felé is, hogy a csoportidentitás alapvetőbb és ezért nehezebben változtathatóan elképzelt nemzetérteti rétegét felülírhatja a gazdasági perspektíva, ugyanakkor ahogy változik a politikai keret, és visszahat erre a perspektívára, úgy mozog oda-vissza az identitásnak ez a rétege is. Ezt egyébként Dani Erzsébet találóan „kulturális mimikrinek”²⁰ is nevezi.

Ignác Rózsa a nagyobb léptékű magyarság-románság perspektívában jelentkező problematikák sorában egy olyan dilemmát is megrajzol, amely a kor erdélyi magyarjainak specifikus valósága, s amely szintén az itteni magyarság rétegzettségét mutatja, ezúttal generációs szempontból. A generációs szempontok elkülönböztetésének itt persze a különböző történelmi-politikai változások következtében jelentkező más-más valóságtapasztalatok állnak a háttérben. Arról van ugyanis szó, hogy az 1928-ban románból érettségizni kényszerülő Ilona és kortársai, valamint az őket tanító, még nem a romániai keretek között szocializálódó tanárgeneráció helyzetudata összeütközik, s a kisebbségi lét kérdése erkölcsi szintű dilemmaként értelmeződik. Ez megjelenik implicit módon is olyan részletekben például, mint: „Nem tudom, *hiba-e* ez tőlem, – gondolja Kovács [Rebrescu tanárnőről], – de én azt hiszem, szeretem vagy legalábbis becsülöm”,²¹ vagy Török/Terec Bubi baráti kapcsolatainak esetében, akinek családja a jobb boldogulás reményében románosította a nevét, s így a közös baráti összejöveteleken „Török Bubi nem szól bele semmibe. Igyekszik minél jelentéktelenebbnek látszani, mert attól fél állandóan, hogy nem bíznak benne a fiúk, azt hiszik róla, hogy – Isten őrizz – ő itt kémkedik talán. [...] Kényes az ő helyzete.”²² Legexplicitebben azonban, az ideológiák diskurzusát is megidézve, Rátonyiné feddő soraiban találkozunk ezzel az attitűddel, ami a helyzetudat és a nemzetudat ütközésének kérdését morális dilemmaként kéri számon a hozzá megoldásért szaladó Ilonán, akinek épp ellopták az érettségi diplomáját. Erre ugyanis azt mondja a tanárnő, „Ez a Sors keze, fiam! Az ember néha elveszíti azt, ami után túlságosan törekedett. Félre ne érts: te kiváló, derék növendékünk voltál nyolc éven keresztül. Megérdemelted, hogy első légy. De a mód, ahogy erre törekedtél, Fiam! Több rezerváltságot kellett volna az érettségiben tanúsítanod. Te még gyermek vagy, nem tudod felfogni, mi a kisebbségi sors. Te már ebben a megváltozott világban nőttél fel és elvesztetted a mértékedet. Fájdalmat és szegényt okoztál nekünk... [...] A te hivatalos tiszteletet érdemlő hazád Románia. Igen! De a szülőfölded: Erdély. Erdélyt szeretheted, lelkesedhetsz érte. Ennek feldicsérheted a szépségeit, azért élned, dolgoznod, küzdened kell. Az erdélyi gondolatért... [...] Végünk van, Kovács, vége van a magyarságnak Erdélyben, ha a magyarok jó románokká válnak!”²³ Ez az a típusú nemzetudat, amelyet Gáll Ernő nyomán „lelki magyarság”-nak nevezhetünk, s amelyről ő azt írja, „erdélyi vál-

tozatában nyilván több a mítosz, a költészet és a spekulatív elem, mint a tudományos szigorral megfogalmazott igazság. Félreismerhetetlen a benne munkáló moralizáló szándék, ám nem tagadható, hogy az adott körülmények között bizonyos nemzetiségkonstituáló szerepet töltött be.”²⁴ Azon túl pedig, hogy Ilona Moldváról szóló lelkesedő hangvételű felelete valójában azért kapta ezt a szenvedélyességet, mert a lány szerelmének, Miklósnak éppen onnan címzett levele és az abban írt leírások jártak a fejében, Rátonyiné számonkérése azért is igazságtalan, mert nem veszi figyelembe annak jelentőségét, amire még utal is azzal, hogy Ilona már a romániai keretek között szocializálódott, s ami valójában az, hogy Ilonának a szó szoros értelmében vett valós helyzettudatként, és nem csak morális szinten fontos a kisebbségi-többségi viszonyrendszerben való boldogulás. Hiszen, Cs. Gyimesi Évát idézve, ez a „nemzeti(ségi) öntudat ugyanis, ha a hovatarozást a nyelvi-etnikai-kulturális identitás tudataként fogjuk fel, nem azonos a helyzettudattal, amennyiben az előbbi etnikai-nyelvi-kulturális (tehát egy belső, lényegi) folytonosság, az utóbbi viszont egy politikai helyzet függvénye.”²⁵

Mindezekből is kitűnik már az, hogy mennyire nagyvonalú lenne az egységesítő, a csak az etnikumot, nemzetiséget alapul vevő nézőpont, ami csak románokat, magyarokat, szászokat és zsidókat lát homogén tömegként, mint a románok, a magyarok stb. A regényben a legtöbb teret ezen megosztottság szerint valóban a magyarok és a románok kapják, ugyanakkor a 4. fejezetben Ignác a zsidók és a magyarok viszonyán belül is felvillantja egészen expliciten egy mondat erejéig azt, hogy milyen visszás helyzeteket szül a személyközi viszonyok szintjén, ha a pusztán rendszerszintű gondolkodási sémákra alapozó attitűddel fordul egyik ember a másikhoz. Ezt olvassuk ki Ilona osztálytársának, Vadasnak a szavaiból, amikor is zsidó társaikat kell hazamenekítenie az igazgatóságnak az iskolából: „– Eh, a románoknak igazuk van. A zsidók nem magyarok. Kisebbség, mint mi. Állítsanak zsidó-nyelvű iskolát, vagy járjanak államiba. Ez nem a személyetek ellen szól, Engel, de ti tudjátok. Én is antiszemita vagyok.”²⁶ A fentebbi összefoglalás és a Vadas szájába adott mondat alapján tehát rögtön meg is cáfolhatjuk a *Kelet Népe*ben megszólaló Kárász Józsefet, aki azt mondja: „A faji beállítottság és megvilágítás igen erős. Sokszor úgy érezzük, hogy itt azért történik úgy minden, mindenkivel, ahogy történik, mert az illető román, szász, zsidó vagy magyar. Kétségtelen, hogy a faji motívum itt sokkal erősebb, mint talán bárhol a világon, de emellett vannak más rugói is az életnek s ezek hiányoznak a regényből.”²⁷

Az idézet második fele talán még elfogadhatatlanabbnak tűnik, mint az első. Véleményem szerint ugyanis, s a következőkben ezt szeretném megmutatni, Ignác Rózsa regényének egyik legértékkelendőbb vetületét éppen az adja, ahogy nemcsak ilyen vagy olyan nemzetiségű, nyelvű emberekből álló rendszereket látat a nagy ívű narratíva általánosságával, hanem elsődlegesen személyeket, egyéneket, akik sok és sokféle szinten érvényesülő szállal kapcsolódnak ugyanazon rendszerekhez, legyen az etnikai, nemzeti, gazdasági, történelmi, generációs vagy nemi. Az egyik legkézenfekvőbb pont, ahol ezt megfigyelhetjük, az a kosztos ház, ahol is egy egész „kicsi társadalom keletkezett”.²⁸ Az itteni kapcsolatrendszer dinamikájában kicsiben lekövethetők olyan működések, amelyek a kisebbség és a többség viszonyát képezik le személyközi szintre. Ez a leképzés azonban úgy történik, hogy egyszerre erősítődik meg a kisebbségi és a többségi személyek diskurzusa által is. Boris mondja a síró, éhes Ilonának, hogy szívesen

megkínálja az otthonról kapott füstölt oldalassal, hozzátéve, hogy: „– Nem es adok lelkem, ne féljen, ezeknek a veturkáknak, de már a fajtájával csak esszetart az ember, igaz-e?”²⁹ Veturkák alatt pedig, a Veturia névből alakítva ki a szót, érti a regáti román kisasszonyokat a házból. És ugyanezen logika mentén hangoztatják a román kosztos diáklányok is, hogy Ilonát azért fogadták be díjmentesen a nénik, mert a „saját fajuk”. Noha ebben ott van már a gazdasági helyzetre utaló szál is, elsősorban mégiscsak, ha nem is intenzív, de román–magyar feszültséget érzünk ki a sorokból. Ignác Rózsa azonban nem áll meg ennyinél, amikor erről a „kis társadalomról” ír, hanem felvillantja annak több vetületét, hogy így azt valóban különböző minőségű törvényszerűségek működéseként mutassa meg, amely minőségek közül a nemzeti elkülönülés csak egy lesz, amely nem fontosabb a többinél. Ilyen más minőségű működés a társadalmi szintek dinamikája. Boris ugyanis, akit Ilona szinte anyapótléknak tekint, egy adott ponton, mégpedig a társadalmi elkülönülések pontján, határt von maga és Ilona közé. Fogalmazhatnánk akár úgy is, hogy ezen a szinten már „nem egy fajták”. A közelgő cselédek báljáról történő beszélgetés ad teret ennek a viszonyhálózatbeli finomított működésnek a megmutatkozására. Amikor ugyanis Ilona azt mondja, elmenne erre a bálra, Boris először azzal próbálja visszatartani, hogy nem neki való hely lenne az, pontosabban „nem úri népeknek való hely az”,³⁰ de amikor azt látja, ez nem elég ahhoz, hogy Ilona visszakozzon, nyíltan megfogalmazza: „– Nem szeretik az egyszerű népek, kisasszony, ha közéje vegyülnek az urak. Nem vagyunk mi panoráma, hogy mutogassuk magunkat.”³¹

Ezen társadalmi rendszerbeli meghatározottság mellett hangsúlyosan jelentkezik még a nemi és generációs elmozdulások együttese. Ebben a rendszerszerűségben már Ilona pozíciója épphogy a házbeli román lányok helyzetével válik közös tapasztalattá, ha maradunk a fentebbi szövegválasztásánál, ebből a szempontból velük lesz „egy faj”, ugyanis épp ahogy ők, Ilona is szembetalálja magát olyan megjegyzésekkel, megítélésekkel, amelyekben identitásának nemi és életkori vonatkozása kerül a fókuszba. Minka néni Leticianak címzett szavai annak a változásnak a kulturális megterheltségéről adnak számot, amely elkülönözteti a diákkisasszonyok énképét, annak is női vetületét a korábbi generációk nőképtől. Azt mondja ugyanis például, hogy: „– Én csak azt mondhatom, hogy egy leány ne mutassa ki soha a férfival szemben igazi érzelmeit. Ez igaz és hasznos volt régen, bizonyára az ma is. Ne szolgáltatssa ki magát! Inkább szenvedjen magában egy kicsit. Egy igazi dáma ezt így teszi, lelkem.”³² A Margit báljába készülő Ilonával kapcsolatban pedig Róza néni fejezi ki a generációs különbségből adódó megütközését: „– Milyen világ is van ma! Egy leány bált ad, háziasszony nélkül! Egy másik leány gardedám nélkül házibálba megy! [...] Milyen kacér ruhája van, lelkem? Pi! magamra nem venném... A nyaka meztelen!”³³ Leticia és Ilona is hasonló módon viszonyulnak ezekhez a megjegyzésekhez, látják maguk is a különbségeket, de azt is, hogy ezeknek más-más női életvitel képe szolgál alapul, hiszen mindkét lány az önállóság, önfenntartás valamilyen formájának eléréseért küzd, ami a nénik nőgenerációjának még nem volt sajátja. Érdekes a regényben egyébként az a csavar, hogy végül Leticia is tanulmányai befejezése előtt férjhez megy, asszonyként pedig nem folytathatja az egyetemét („– Jövőre Bukarestben talán folytatom, ha ráérek. Tudja, ez a rengeteg társadalmi kötelezettség! Egy századost prezentálni kell, ugye?”³⁴ – mondja), Ilonának is ellopják az érettségi diplomáját, ami az önálló és gazdaságilag is viszonylag biztos életvitel kapuját jelenti, s végül Boris, a cseléd lesz az, aki Miklós nevű vőlegé-

nyéhez egészen modern módon megy hozzá, hiszen összeköltöznek már az esküvő előtt, házukat és esküvőjüket is saját pénzükből fedezik. Így pedig az író a nemi és generációs problematikát nemi és társadalmi szintű szempontból is megjeleníti, ismét csak arra mutatva rá, hogy az egyes sorsok kis léptékben sokszor teljesen mást mutathatnak, mint amit az adott nemről, generációról, társadalmi osztályról elképzelnénk.

Az író figyelme azonban még tovább is kiterjed a nemi kérdést tekintve, ugyanis a regény vége felé ez az etnikai sajátosságokkal kapcsolatban is megjelenítődik egy igen összetett beszédhelyzetben. Az Ilonára szemet vető Ghița inspektor szavait idézhetjük ennek példázásához. „– Én új típust látok benned, új női típust akarok belőled nevelni – magamnak. Ti magyar nők erkölcsöseks, szigorúak vagytok. Gyerekeket hoztok világra és szűzek maradtok halálotokig!”³⁵ – mondja az inspektor a magyar nőkről, a szép, de felületes román nőkkel ellentétben. Ugyanakkor ahogy említettem fentebb, összetett a beszédhelyzet, mert ez a magyar és román nők erkölcsi, viselkedésbeli és nemzeti-etnikai elkülönbözését tematizáló diskurzus valójában egy olyan férfinak a megszólalása, akit nőként érdekel Ilona, akire már rég vágyakozik, arról nem is beszélve, hogy az inspektor az, aki Ilonának a továbbiakban megélhetést biztosíthat, vagy azzal, hogy beszervezi őt a menzára (ezt szerette volna kezdetől Ilona is), vagy úgy, hogy szeretőjeként maga mellé veszi. A hatalmi pozíció tehát hármasszempontból, nemi és gazdasági, sőt utóbbin keresztül többségi-kisebbségi szempontból érvényesül a következő sorokban: „– Aki ilyen okos, mint te, aki így meg tudott tanulni románul. Te már kiléptél a te szegény, nyomorult fajtádból! Te már elsajátítottad a mi szellemünket, te már hozzánk tartozol, drága szép tündér Ilonám. [...] A magunk asszonyai közé kívánlak *emelni* téged. Szabad élet, függetlenség, anyagi jólét! Párizsból hozatok ruhákat neked, parfümbe fürdetlek és *felszabadítalak*, hogy ismerd meg az életet...”³⁶

Ezek a fentebbi idézetek tehát jól szemléltetik azt a nagyon pontos és nem általánosító, hanem éppenséggel a jelentékeny egyén-rendszer viszonybeli részleteket észrevező figyelemmozgását a szerzőnek, amit működtet ebben a regényben. Ez pedig egy olyan figyelemműködés, amelyet a női írás partikularitásaként mutat fel például Bánki Éva, amikor az első epikát író nőszerzőket vizsgálva jegyzi meg, „az emberi kapcsolatok dinamikáját töviről hegyire ismerő asszonyok”³⁷ ők. Ezt természetesen nem egy egyszerű, egy az egyhez összefüggésként kell értenünk, azaz nem úgy, hogy ha valaki női szerző, akkor regényében biztos pontos megfigyelésekkel reprezentálódik a kapcsolatrendszerek dinamikája, s – fordítva –, hogy ez csak az úgynevezett női irodalomban jelenhetne meg. Amit azonban a fentebb idézett részletek alapján ténylegesen visszaigazol Ignác regénye, az az, amit Elaine Showalter, Luce Irigaray és Hélène Cixous főbb, megalapozó gondolatai alapján Jolanta Jastrzębska úgy összegez, hogy a női írók művei egy olyan irodalmi modellhez vezetnek közel, „amelyre a valóság egy férfiakétól különböző szelektálása jellemző”, amennyiben ez egy olyan úgynevezett férfi irodalom, amelyben „a »gender« megközelítés több esetben meggyőzően kimutatta a férfi alkotóknak a patriarkális rendszerhez való ragaszkodását, amelynek főpillérei a közösség, a társadalom, a nemzet”³⁸. Nem nehéz ezt belátni, hiszen Ignác éppen azt csinálja, hogy nem annyira vagy legalábbis nem kizárólagosan csak az ilyen nagy léptékű embercsoportosulások, mint társadalom vagy nemzet dinamikájára figyel a regényben, hanem az egyéni életek, sorsok dinamikájára. A már idézett Kárász József kritikáját így egy másik ponton is

megcáfolhatjuk, hiszen ő azt mondja az *Anyanyelve magyarról*, hogy „szerkesztés, koncepció, bonyolítás, sorsok összeütközése nincs”³⁹ benne. Nem csak azt állíthatjuk azonban, hogy mindezek megvannak, hanem azt is, hogy nemzetiségi, etnikai, társadalmi, nemi, generációs, politikai-történelmi, sőt erkölcsi szinten is megjelentődnek, kiemelkedően pontossá téve így az ignáczi valóságábrázolást.

■ JEGYZETEK

1. Kántor Lajos: *Ignác Rózsa helyzetrajzai és az irodalomtörténet-írás*. Kortárs 1999/12. web: <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00031/kantor.htm> (2021. 04. 16.)
2. Ignác Rózsa: *Ikerpályáimon*. Gondolat, Bp., 1975. 280–281.
3. Illés Endre: *Anyanyelve magyar. Ignác Rózsa regénye*. Nyugat 1937/6. web: <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00617/19653.htm> (2021. 04. 16.)
4. Uo.
5. Kántor: i. m.
6. Uo.
7. Vallasek Júlia: *Verbéna, bordásfal és szónoklatok. A kolozsvári Református Leánygimnázium felépítésének és felavatásának története fikcióban és a kortárs sajtóban*. Korunk 2020/2. 114.
8. Uo.
9. Dani Erzsébet: *Az identitásválság-menedzselés különböző formái Ignác Rózsa Anyanyelve magyar című regényében*. Agria 2014/Nyár. 157.
10. *Anyanyelve magyar. Ignác Rózsa regénye*. Pesti Hírlap 1937. 81. sz. 8.
11. Debreczeny Lili: *Ignác Rózsa: Anyanyelve magyar. (Regény)*. Protestáns Szemle 1938/4. 217.
12. Ignác Rózsa: *Anyanyelve magyar*. Dante Könyvkiadó, Bp., 1937. 76. (A továbbiakban: Ignác 1937)
13. Uo.
14. Uo. 267.
15. Uo.
16. Uo. 174–175.
17. Uo. 106.
18. Uo. 252.
19. Ungvári Zrínyi Imre: *Azonosság és a másság reprezentációi az identitásképző narratívákban*. In: Gagy József (szerk.): *Emlékezet és kommunikáció. Narratívák az egyéni, a társas és a közösségi identitás teremtésében*. Scientia Kiadó, Kvár, 2007. 72.
20. Dani: i. m. 162.
21. Ignác 1937. 34. (kiemelés tőlem)
22. Uo. (kiemelés tőlem)
23. Uo. 316.
24. Gáll Ernő: *Az „erdélyi lélek”: mítosz és valóság*. In Uő: *Nemzetiség, erkölcs, értelmiség*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1978. 21–39. web: https://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1410.pdf (2021. 04. 22.)
25. Cs. Gyimesi Éva: *Gyöngy és homok. Ideológiai értékjelképek az erdélyi magyar irodalomban*. Kriterion, Buk., 1992. 32.
26. Ignác 1937. 118.
27. Kárász József: *Anyanyelve magyar. Ignác Rózsa regénye, Dante kiadás*. Kelet Népe 1937/12. 62.
28. Ignác 1937. 296.
29. Uo. 23.
30. Uo. 124.
31. Uo.
32. Uo. 81.
33. Uo. 165.
34. Uo. 295.
35. Uo. 306.
36. Uo. 305. (kiemelés tőlem)
37. Bánki Éva: *Borzongó asszonyok*. Magyar Szó 2019. május 25., web: https://www.magyarso.rs/hu/3994/mellekletek_kilato/202337/Borzongó-asszonyok.htm (2021. 04. 22.)
38. Jolanta Jastrzębska: *Az „écriture féminine” jellegzetességei Szabó Magda prózájában*. In: Jankovics József – Nyerges Judit (szerk.): *Hatalom és kultúra II Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság, Bp., 2004. 37.*
39. Kárász: i. m. 61.